

УДК 005.336.647/.648

НЕОІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ПІДХОДИ ЩОДО ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ФОНДІВ ПІДПРИЄМСТВ

Г.В. Астапова, д-р екон. наук, професор;

С.Т. Пілецька, канд. екон. наук, доцент,*

Донецький університет економіки та права, м. Донецьк;

**Донбаська державна машинобудівна академія, м. Краматорськ*

У статті визначено теоретичні підходи щодо відтворення основних фондів підприємств та обґрунтовано неінституціональний підхід щодо фінансування оновлення основних фондів.

Ключові слова: *основні фонди, інституціональна теорія, неінституціональна теорія, відтворення, фінансування.*

В статье представлены теоретические подходы к воспроизводству основных фондов предприятий и обоснован неинституциональный подход к финансированию обновления основных фондов.

Ключевые слова: *основные фонды, институциональная теория, неинституциональная теория, воспроизводство, финансирование.*

ВСТУП

В основу процесу відтворення основних фондів покладено закон виробничого накопичення. Даний закон визначає темпи відтворення технічних засобів. Згідно з даним законом фонд накопичення є головним джерелом оновлення основних фондів. До джерел відтворення основних фондів належать також кредити, інвестиції та кошти бюджетів.

Відтворення основних фондів досліджено широким колом вчених. Основні напрями теоретичних досліджень відбивають положення про узгодженість обігу основних засобів та розвитку продуктивних сил, про вплив технічного прогресу на розвиток матеріально-технічної бази підприємств, методи амортизації, форми та джерела відтворення основних фондів.

Процес відтворення основних фондів досліджений на методичному рівні, тоді як методологічні аспекти потребують уточнення шляхом визначення основних теоретичних підходів щодо формування основного капіталу та оновлення основних фондів.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Основною метою дослідження є визначення теоретичних підходів щодо відтворення основних фондів підприємств та обґрунтування неінституціонального підходу щодо фінансування оновлення основних фондів.

Відповідно до поставленої мети були визначені такі завдання: визначення класичного підходу щодо відтворення основних фондів підприємств; характеристика напрямів наукових досліджень, що здійснюються на основі неокласичного та інституціонального підходів щодо відтворення основних фондів; виявлення особливостей неінституціонального підходу щодо оновлення основних фондів підприємств та формування напрямів наукових досліджень.

РЕЗУЛЬТАТИ

Згідно з класичним підходом принциповим положенням теорії відтворення основних фондів, на думку О. Малигіна, є теза про необхідність забезпечення узгодженості їх обертання щодо рівня розвитку продуктивних сил, технічного прогресу, забезпечення максимально можливої єдності натуральної та вартісної форм засобів праці. Зазначена єдність забезпечується рівними показниками термінів експлуатації засобів праці та періодів обертання їх вартості. Це гарантує збереження всієї авансованої первісної вартості основних фондів для ліквідації втрат у результаті фізичного та морального зносу [1].

Г. Александров визначає удосконалення виробничих пропорцій як фактор інтенсифікації відтворення основних фондів. Автор визначає декілька пропорцій, дотримання яких створює джерела капіталовкладень в оновлення основних фондів [2].

С. Губанов досліджує механізм дії закону пропорційного розвитку у сфері відтворення основних фондів та визначає відповідну стратегію [3].

Закон випереджувального зростання виробництва засобів виробництва визначає стан основних фондів як

головну причину протиріччя між зростанням фонду споживання та інвестиційною активністю, яка знижується. Методам розв'язання цього протиріччя присвячено дослідження І. Бялого [4].

Т. Щетіловою проведено глибокий аналіз процесу відтворення основних фондів із позицій дії економічних законів - закону виробничого накопичення, закону кругообігу основних фондів, закону випереджувального зростання виробництва засобів виробництва, закону пропорційного розвитку, закону збереження часу, закону зростаючої продуктивності праці, закону вдосконалення якості, закону циклічності економічного розвитку, за результатами якого доведено, що оновлення основних фондів є економічною категорією, що відображає виробничі відносини щодо якісного вдосконалення засобів праці. Дана економічна категорія пов'язана із такими, як „основні фонди”, „праця”, „науково-технічний прогрес”, „економічна ефективність виробництва”.

Т. Щетілова [5] також визначає процес оновлення основних фондів як систему практичних дій. Мова йде про форми та методи оновлення. До методів оновлення основних фондів віднесено: технічне переозброєння, реконструкцію, розширення, нове будівництво, модернізацію. Найбільш ефективними з них вчені-економісти одноставно визнають реконструкцію та технічне переозброєння. Але різні вчені по-різному визначають сутність названих процесів. Так, А. Цигичко і Н. Фомічов [6] трактують реконструкцію як процес заміни виробничого обладнання шляхом впровадження нових видів техніки. В. Покровський взагалі не відрізняє реконструкцію від технічного переозброєння. В. Борисов, О. Ожегов, Г. Сичов [7] і Г. Александров [2] визнають, що реконструкція та технічне переозброєння мають на меті оновлення виробничого апарату без подальшого створення нових робочих місць. При цьому реконструкція передбачає оновлення пасивної частини основних фондів, а технічне переозброєння – активної. С. Іванов та М. Іонов [8] вважають, реконструкція та технічне озброєння передбачають введення в експлуатацію нових потужностей. Т. Щетілова [5] характеризує реконструкцію як метод оновлення основних фондів, відтворення їх активної та пасивної частин на якісно новій технічній і технологічній основі при мінімальних капітальних витратах з досягненням максимального соціально-економічного ефекту. Згідно з думкою автора, технічне переозброєння стосується тільки активної частини основних фондів.

Оновлення активних основних фондів Т. Щетілова представляє у трьох формах. Перша форма – фізична заміна старої техніки на нову, яка за технічними та економічними показниками не відрізняється. Таким чином, розширення парку діючого обладнання здійснюється на тому самому технічному рівні, а економічна ефективність є незмінною.

Друга форма – заміна старої техніки новою, що не відрізняється по технічними характеристиками, не є більш дешевою. Оскільки у результаті зменшується вартість техніки, в процесі виробництва переноситься менша частка цієї вартості на готову продукцію і створюється ефект у вигляді абсолютної економії витрат.

Третя форма – заміна старих основних фондів на принципово нові, що відрізняються за техніко-економічними характеристиками, тобто є більш досконаліми і більш вигідними. У результаті досягається подвійний ефект – приріст доходу за результатами основної діяльності та абсолютна економія витрат.

Т. Щетіловою також проаналізовані методи (варіантні, порівняльні, коефіцієнтні, критеріальні, індексні) та шість методик оцінки ефективності оновлення основних фондів (починаючи з методики 1971р.). Як недолік автором визначені умовність та неточність розрахунків за всіма існуючими методиками і відображено методологічні вимоги щодо оцінки результатів оновлення основних фондів, до яких віднесено: вибір критерію ефективності оновлення основних фондів; уточнення системи показників, що характеризують цей процес, та обґрунтування базового методу оцінки економічної ефективності технічного оновлення.

Ю. Спасов визначає, що у процесі експлуатації обладнання знаходиться під впливом факторів фізичного та морального зносу, внаслідок якого погіршуються технічні та економічні характеристики його роботи. Необхідність протидії фізичному зносу обумовлює здійснення ремонту. Первісно витрати на ремонт нижчі, ніж витрати на придбання нової техніки, але згодом вони накопичуються і зростають до рівня узгодженості із вартістю нової техніки або зовсім її перевищують. Безперервність процесу відтворення вимагає усунення фізичного і морального зносу основних фондів, яке може бути повним або частковим. Ремонт є формою часткового усунення фізичного зносу, а модернізація – морального зносу. Повне відшкодування зносу обладнання досягається його заміною на аналогічні види або більш досконалі [5].

Відтворення основних фондів потребує наявності ресурсів, достатніх для покриття зносу та оновлення. Заходи щодо оновлення основних фондів фінансуються за рахунок амортизаційного фонду, фонду накопичення, а ремонтні роботи - за рахунок накладних експлуатаційних витрат.

Основні фонди є найбільшою складовою виробничого капіталу підприємств. Вони утворюють основу підприємницької діяльності, додають їй стабільність і стійкість. Основні фонди мають низьку ліквідність, їх розпродаж супроводжується значною втратою вартості і появою серйозних проблем у підприємств. Тому збереження і ефективне використання основних фондів протягом нормативного, або, як визначають нові стандарти бухгалтерського обліку, очікуваного терміну корисного використання (експлуатації), і одночасно висновок з виробництва фізично і морально застарілих основних фондів, перш за все їх найактивнішої частини, - знарядь праці, їх заміна на новій технічній і технологічній основі з використанням накопиченої амортизації - такий зміст має для підприємства нормальний процес обігу капіталу, вкладеного до основних виробничих фондів.

Становить інтерес і методологічне питання визначення тимчасового періоду обігу основного капіталу. В

стабільних економічних умовах суспільного відтворення період обігу основного капіталу визначається періодом його продуктивної експлуатації. Оскільки фізичне вибуття з виробництва зношених машин, устаткування відбувається не одночасно, їх заміна, пов'язана з інвестиційною діяльністю (перша стадія обігу), здійснюється у межах загального терміну обігу всього функціонуючого виробничого апарату і не приводить до перерв у виробничому процесі. Це стосується і третьої стадії. Процес реалізації товарів і вивільнення грошових коштів — амортизованої вартості основних фондів — здійснюється безперервно, так само, як і процес обігу основного капіталу. Таким чином, термін обігу виробничого основного капіталу визначається тривалістю періоду продуктивного використання всієї сукупності капіталу (друга стадія), з якою за тривалістю поєднуються перша і друга стадії обігу. Кількісно тривалість обігу капіталу визначається амортизаційним періодом. Він може бути розрахований як приватне від розподілу середньорічної вартості основних виробничих фондів на річну амортизацію, обчислену за діючими нормами амортизації відповідно до структури основних фондів.

Згідно з показником тривалості амортизаційного періоду видно, за скільки років може бути перенесена на продукт вартість основних фондів при діючих нормах амортизації і прийнятому методі її нарахування. До певної міри цей показник може бути прийнятий як нормативна тривалість обігу основних фондів.

При рівномірному методі амортизації залишкова вартість у міру зносу зменшується, скорочується і сума нарахованої амортизації. Здавалося б, що зменшені терміни служби основних фондів приведуть до вилучення з виробництва зношених машин, устаткування, агрегатів, що нагромадилися. Проте у працях учених-економістів і практичних працівників, що проводили розрахунки і аналіз у конкретних умовах діючих підприємств, доведено, що при встановленому порядку нарахування амортизації термін служби основних фондів різко збільшується, що не відображає реальних процесів зносу і споживання засобів праці.

Неокласичні та інституціональні напрями досліджень процесу відтворення основних фондів: дослідження складу, стану та факторів розвитку основного капіталу; дослідження процесів руху та відновлення основних фондів підприємств; дослідження інноваційної діяльності на загальнодержавному, регіональному та рівні підприємств; дослідження методів управління інноваційною діяльністю підприємств; дослідження власних, кредитних та інвестиційних джерел фінансування процесу оновлення основних фондів; дослідження впливу науково-технічного прогресу на розвиток економіки держави, регіону та підприємства; дослідження процесу формування та використання амортизаційного фонду як засобу оновлення основних фондів.

У працях вітчизняних і зарубіжних дослідників розглядається еволюція сутності основного капіталу постсоціалістичних країн. З'явилися праці, що свідчать про зростаючий інтерес учених-економістів до проблеми капіталу. В Інституті економіки промисловості НАН України, зокрема, була опублікована наукова праця О. Амоші, Є. Іванова, С. Іванова «Канони ринку і закони економіки», де в макроекономічному плані досліджуються різні форми капіталу — виробничо-торговий, грошовий, фінансовий, суспільний у контексті економічного аналізу процесу обігу товарів. У працях досліджуються проблеми і тенденції первинного накопичення капіталу і капіталізації накопичень. У той самий час практично не дослідженими залишаються такі аспекти, як формування і функціонування капіталу і його складових у економіці перехідного періоду, ефективність його використання в умовах різних форм власності.

Вітчизняна наука має велику кількість розробок щодо підвищення ефективності проведення ремонтів обладнання та інших основних засобів. Результати наукових досліджень щодо перспективного планування капітальних ремонтів з позицій діяльності ремонтних трестів та підприємств відображені у працях Г. Александрова, В. Бельгольського, І. Бялого, Г. Губанова, О. Коцюби, О. Малигіна, С. Простака, Ю. Спасова, О. Шатохіна, Т. Щетілової. Вдосконаленню методів надійності основних засобів з урахуванням конкретних умов експлуатації присвячені розробки В. Седуша, Г. Сопілкіна, В. Вдовіна, І. Бабіча, Є. Клецкіна. Дослідження організації управління ремонтним процесом відображені у наукових працях С. Аптекаря [9].

О. Малигін довів необхідність забезпечення узгодженості обігу основних фондів рівню розвитку продуктивних сил та технічного прогресу. Автор наполягає на тому, що досягнення узгодженості потрібно для ліквідації втрат у результаті фізичного та морального зносу основних фондів. Джерела оновлення основних фондів не розглянуті.

Дослідження Г. Александрова присвячено розгляду процесу вдосконалення виробничих пропорцій як умови інтенсифікації оновлення основних фондів. Фінансові ресурси, які необхідні для оновлення основних фондів, не досліджено.

С. Губановим досліджено механізм дії закону пропорційного розвитку у сфері оновлення основних фондів та визначено стратегію відновлення основних фондів. Процеси залучення основного капіталу не досліджені.

Дослідження І. Бялого присвячено методам розв'язання протиріччя між зростанням фонду споживання та інвестиційною активністю у сфері оновлення основних фондів. Інші джерела оновлення основних фондів, крім інвестицій, не розглядаються.

Дослідження Т. Щетілової містить результати аналізу процесу оновлення основних фондів із позицій дії економічних законів. Автором досліджено такі методи оновлення основних фондів: технічне переозброєння, реконструкція, розширення, нове будівництво, модернізація. Доведено, що найбільш ефективними з них є

реконструкція та технічне переозброєння. Автором обгрунтовано три форми оновлення основних фондів та розроблено методи оцінки ефективності процесу оновлення основних фондів. Питання пошуку джерел фінансування розвитку основних фондів не досліджені.

Дослідженню процесів реконструкції основних фондів та їх технічного переозброєння присвячені наукові праці А. Цигичко і Н. Фомічова [6], В. Покровського, В. Борисова [7], О. Ожегова, Г. Сичова [7], Г. Александрова [2], С. Іванова, М. Іонова [1]. Автори визначають сутність реконструкції та технічне озброєння як процесів, що передбачають введення в експлуатацію нових потужностей, але не досліджують джерела відтворення основного капіталу.

У монографії В. Ільчука [10; 11] досліджуються проблеми активізації інноваційно-інвестиційної діяльності підприємства. Автором розглянуті організаційно-економічні умови ефективного функціонування та розвитку інноваційно-інвестиційних систем та їхня роль в управлінні інноваційним розвитком підприємства. Процес оновлення основних фондів розглянутий як форма інноваційної діяльності. Як головне джерело фінансування оновлення основних фондів представлені тільки інвестиційні ресурси. Інше грошове забезпечення оновлення основних фондів та методи залучення ресурсів аналізуються.

Частково джерела фінансування розвитку основних фондів підприємств досліджені у роботі [12] М. Колісник, яку присвячено формуванню стратегії реструктуризації підприємств на основі фінансового й операційного лізингу. Автором на основі інституціонально-маркетингового підходу доведена доцільність застосування лізингу як умови реструктуризації потенціалу підприємств. У роботі не визначено, що реалізація моделі фінансового лізингу пов'язана з оновленням основних фондів за рахунок кредитного джерела. Інші джерела оновлення основних фондів не розглянуті.

Проведений аналіз теоретичних досліджень у сфері відтворення основних фондів дозволяє визначити, що не дослідженими є проблеми відтворення основного капіталу, а саме обгрунтування різних джерел його створення.

Згідно з положеннями нової інституціональної теорії до таких джерел слід віднести, крім капітальних та фінансових інвестицій і засобів державної підтримки (бюджетних асигнувань), кредити комерційних банків під капітальні вкладення, вексельні кредити, лізингові кредити, іпотечні кредити та власні кошти підприємств у вигляді амортизаційних фондів та частини капіталізованого прибутку.

При неоінституціональному підході щодо відтворення основних фондів підприємство формує такі напрями наукових досліджень: дослідження кредитного механізму оновлення основних фондів; дослідження корпоративно-інвестиційного механізму оновлення основних фондів; дослідження лізингових методів оновлення основних фондів; дослідження методів використання векселів як інструментів фінансування оновлення основних фондів.

Можливість використання кредиту як джерела фінансування розвитку науково-технічного прогресу та оновлення основних фондів досліджувалась Г. Коробовою [10]. Автор довела, що кредит є найбільш вигідним із зовнішніх джерел фінансування з погляду його доступності та цільового характеру використання. Але автором не розглянуті напрями кредитування оновлення основних фондів і не досліджений відповідний механізм.

Процеси іпотечного фінансування розвитку підприємств досліджені А. Кутиркіним та І. Цупором. Авторами наведений механізм залучення банківських іпотечних кредитів на розвиток промислових об'єктів, але не обгрунтовані методи оцінки використання саме цих видів кредитів порівняно з іншими [13].

ВИСНОВКИ

Таким чином, нова інституціональна теорія визначає кредит як найбільш доступне джерело залучення коштів на цілі оновлення основних фондів. До кредитних джерел оновлення основних фондів належать кредити комерційних банків під капітальні вкладення, вексельні кредити, лізингові кредити, іпотечні кредити.

SUMMARY

NEOINSTITUCIONAL'NYE GOING NEAR REPRODUCTION OF CAPITAL ASSETS OF ENTERPRISES

G. V. Astapova,

S. T. Piletskaya,*

Donetsk university of economy and right, Donetsk

**Donbass State Machine Building Academy, Kramatorsk*

In the article theoretical approaches are presented relatively reproductions of capital assets of enterprises and neoinstitutional approach is grounded in relation to financing of update of capital assets.

Key words: *capital assets, institutional theory, neoinstitutional theory, reproduction, financing*

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Амоша А.И. Каноны рынка и законы экономики : монография / А.И. Амоша, Е.Т. Иванов, С.Е. Иванов.– Донецк: НАН Украины. Ин-т экономики пром., 2003.- 595 с.
2. Александров Г.А. Антикризисное управление: теория, практика, инфраструктура: учебно-практическое пособие / Г.А. Александров. — М: Изд-во БЭК, 2000. — 544 с.
3. Губанов С. Производительные силы: переход к технологической эпохе / С. Губанов // Экономист. – 2002. – №7. – С. 36-37.
4. Амоша А.И. Развитие промышленного производства / Амоша А.И, Иванов Н.И. и др. – Киев: Наук. думка, 2003. – 340 с.
5. Механізм переходу економіки України на інноваційну модель розвитку: монографія / [О. І. Амоша, С. М. Кацура, Т.В. Щетілова та ін.]; за заг. ред. О. І. Амоші. – Донецьк: Ін-т економіки промисловості, 2002. – 108 с.
6. Цыгичко А. Высокая цена конкурентоспособности/А.Цигичко// Экономист. – 2003. – №1. – С.31 – 36.
7. Борисов В.Н. Новая техника - база обновления отраслей народного хозяйства / В.Н. Борисов, А.Ю. Ожегов, Г.В. Сычев. - М.: Знание,1986. – 246 с.
8. Иванов В.В. Ипотечное кредитование / В.В. Иванов. – М. : Информационно-внедренческий центр «Маркетинг», 2001. – 273 с.
9. Аптекарь С. Оценка эффективности инвестиционных проектов / С. Аптекарь // Экономика Украины. – 2007. – № 1. – С. 42-49.
10. Ільчук В.П. Інноваційно-інвестиційні системи залізничного транспорту: становлення та розвиток : монографія / В.П. Ільчук; за ред. д.е.н., проф. Є.М. Сича. – К.: Логос, 2004. - 381 с.
11. Сич Є.М. Управлінський аналіз діяльності суб'єктів господарювання [Текст] : навч. посібник / Є.М. Сич, Г.В. Кравчук, В.П. Ільчук; Київськ. ун-т економіки і технологій транспорту. - К. : Аспект-Поліграф, 2004. - 202 с.
12. Колісник М.К. Фінансова санація і антикризове управління підприємством / М.К.Колісник, П.Г.Ільчук, П.І.Віблий. - К.: Кондор, 2007. - 272 с.
13. Кутыркин А.Н. Долгосрочные ипотечные вложения в промышленность / А.Н. Кутыркин, И.И. Цупор. – Донецк : ИЭП ИАН Украины – ДИЭХП, 2001. – 130 с.

Надійшла до редакції 2 листопада 2010 р.